

УДК 340+371.4

АНАЛІЗ ПІДХОДІВ ДО РОЗУМІННЯ ПОНЯТТЯ ПРАВОВОГО ВИХОВАННЯ В СУЧАСНІЙ ЮРИДИЧНІЙ НАУЦІ

Нестеренко О.М., викладач
кафедри суспільно-гуманітарних наук
Таврійський державний агротехнологічний університет

Стаття присвячена порівняльному аналізу наявних підходів до розуміння поняття правового виховання в сучасній юридичній науці.

Ключові слова: *правове виховання, правосвідомість, право, правомірна поведінка, правова культура.*

Стаття посвящена сравнительному анализу существующих подходов к пониманию понятия правового воспитания в современной юридической науке.

Ключевые слова: *правовое воспитание, правосознание, право, правомерное поведение, правовая культура.*

Nesterenko O.M. ANALYSIS APPROACHES TO UNDERSTANDING THE CONCEPT OF LEGAL EDUCATION IN MODERN JURISPRUDENCE

This article is devoted to the comparative analysis of existing approaches to understanding the concept of legal education in modern legal science.

Key words: *legal education, justice, law, good behavior, legal culture.*

Постановка проблеми. Розбудова України як демократичної, правової, соціальної держави неможлива без правового виховання, за допомогою якого формується необхідний рівень правосвідомості й правової культури громадян і суспільства загалом. Сучасні реалії життя українського суспільства констатують невтішний факт, що сьогодні право не забезпечене практично тією цінністю, якою воно наділяється теоретично. Ставлення людей до нього або негативне, або нейтральне. Така ситуація потребує негайного втручання держави для того, щоб через правову освіту, виховання, пропаганду здійснювати вплив на правову свідомість наших громадян.

Для дослідження такого комплексного й багатоаспектного явища, яким є правове виховання, потрібно використання сучасної наукової методики з позначенням і глибинним аналізом таких питань, як природа та соціальні чинники правового виховання.

Нині вивченню проблем правового виховання приділяється значна увага, проте багато принципово важливих питань, що стосуються цього процесу, залишаються ще не вирішеними. Основні форми й засоби правовиховної дії, результати їх впливу на поведінку людей у правовій сфері, структура потреб, які необхідно формувати за допомогою правового виховання, вивчені ще недостатньо повно.

Ступінь розробленості проблеми. У юридичній науковій літературі поняття правового виховання та його сутність досліджували А. Міцкевич, А. Бойків, В. Бабкін, С. Легуша, О. Скакун, В. Костюк, В. Альхименко, А. Козловський та інші.

Метою статті є аналіз наявних підходів до розуміння поняття й сутності правового виховання в сучасній юридичній науці, а також на підставі цього формулювання загального визначення поняття «правове виховання».

Виклад основного матеріалу. Процес наукового дослідження правового вихован-

ня породжує своєрідну пізнавальну ситуацію, що характеризується наявністю безлічі різних спеціальних понять і термінів, використовуваних у соціології, психології, педагогіці, філософії й інших гуманітарних науках, які вивчають суміжні з юридичною наукою поняття і явища. Критерії правової вихованості до сьогодні не розроблено, і це видається, справді, досить складним завданням. Правове виховання як проблема багатогранна зачіпає нарівні з правовими політичні, соціологічні, психологічні, моральні та педагогічні аспекти життя суспільства. Крім того, правове виховання має нерозривний зв'язок з іншими видами виховання, серед яких – політичне, патріотичне, сімейне, моральне, культурне, релігійне, естетичне тощо.

Широта, багатоаспектність і рухливість змісту поняття права значною мірою ускладнює завдання дослідження правового виховання, ключовим елементом якого є право. Як відзначалося ще на початку ХХ століття, «... юридичні теорії розходяться між собою в найрізноманітніших істотних питаннях і передусім у первинному й головному питанні про природу права» [1, с. 128]. Проте, незважаючи на відому наукову полеміку про поняття права, що є дуже містким і багатогранним явищем, сьогодні можна спостерігати об'єктивне зближення різних підходів (системного, функціонального, інституціонального, феноменологічного тощо), що дало змогу провести глибокий і всебічний аналіз досліджуваних питань побудови ефективної системи правового виховання й боротьби з правовим нігілізмом, уникаючи при цьому односторонніх і необґрунтованих висновків.

Проблема правового виховання отримала серйозну теоретичну розробку у вітчизняній юридичній науці із середини ХХ століття, тому основні праці з правового виховання припадають саме на радянський період.

Відсутність єдиного розуміння правового виховання в науці робить це питання достат-

ньо складним для дослідження, але пояснює це його особливими «юридичними та психологічними» властивостями. Так, правове виховання розглядається як «певний і систематичний вплив на свідомість, психологію осіб, які виховуються (індивідів і суспільних груп), увесь уклад життя й ідеологічні чинники ...» [2, с. 135]; організований, систематичний, цілеспрямований вплив на особистість і суспільство; формує правосвідомість, правові установки, навички та звички активної правомірної поведінки; цілеспрямований, систематичний вплив на особистість для формування правової свідомості.

Традиційним у юридичній науці є підхід до розгляду правового виховання в його широкому та вузькому сенсах. На думку А. Міцкевича, у широкому сенсі правове виховання включає дію всіх чинників життя на формування якостей особи, а у вузькому – є цілеспрямованою дією суспільства на свідомість людей, їхні устаї, способи дії [3, с. 81]. А. Бойків визначав правове виховання в широкому сенсі як усеосяжний процес дії на свідомість виховуваних об'єктивних умов життя (найближчого побутового оточення, навчального або трудового колективу, особистого правового досвіду тощо), у вузькому сенсі – як вид організованої й цілеспрямованої дії на свідомість осіб, котрі виховуються [4, с. 24].

Сутність правового виховання у вузькому розумінні полягає в процесі систематичного цілеспрямованого впливу на розвиток особистості з метою підготовки її до виробничої, суспільної та культурної діяльності; у широкому – виховання передбачає не тільки цілеспрямований вплив, а й вплив на індивіда всієї сукупності факторів і умов існування (об'єктивних і суб'єктивних).

«Сутність правового виховання, – зазначає В. Бабкін, – полягає не тільки в засвоєнні громадянами правових знань, а й у тому, щоб сформувати в них ціннісні орієнтації на правомірну поведінку» [5, с. 4–5].

«Сутність правового виховання виявляється в його функціях, де синтезуються основні напрями правовиховного процесу та завдань», – вважає С. Легуша [6, с. 13].

На думку О. Скакун, сутністю правового виховання є формування правової настанови на узгодження прагнень і сподівань особи з інтересами і сподіваннями суспільства, тобто процес вироблення непохитних правових ідей і принципів у правосвідомості осіб, яких виховують, формування правової культури [7, с. 480].

М. Матузов і А. Малько визначають сутність правового виховання як «целенаправленную деятельность государства, общественных организаций, отдельных граждан по передаче юридического опыта; систематическое воздействие на сознание и поведение человека в целях формирования определенных позитивных представлений, взглядов, ценностных ориентаций, установок, обеспечивающих соблюдение, исполнение и использование юридических норм» [8, с. 623].

Виходячи з вищезазначеного, можна зробити висновок, що сутність правового виховання полягає в тому, щоб шляхом залучення

більшої кількості осіб до державно-правової сфери життя суспільства збільшити рівень обізнаності в праві та законодавстві особи, у результаті чого вона зможе виокремити для себе раніше невідомі їй мотиви протиправної поведінки, як своєї, так й інших людей, а також усвідомити цінність права, сформувати навички правомірної поведінки.

Існують також багато думок стосовно визначення безпосередньо самого поняття правового виховання.

Що таке «правове виховання» визначає провідний учений-теоретик В. Костюк. На його думку, це «цілеспрямована, послідовна, систематична діяльність держави і її органів, а також громадських об'єднань і організацій із формування певної системи правових знань, вмінь і навичок, правового мислення, правових почуттів – почуття права, законності, почуття поваги до права і закону, почуття поваги до тих соціальних цінностей, які регулюються і охороняються законом» [9, с. 97].

На думку В. Альхименко й А. Козловського, правове виховання – це «система заходів впливу, спрямованих на вироблення високого рівня правосвідомості і правової культури. Правове виховання – складова ідеологічної, політико-правової роботи, ефективний засіб формування особистості, яка відповідає високим критеріям життя і здатна активно брати участь у вирішенні складних завдань на сучасному етапі розвитку суспільства» [10, с. 6].

На думку Н. Волкової, правове виховання – це виховна діяльність сім'ї, школи, правоохоронних органів, спрямована на формування правової свідомості й правомірної поведінки дітей [6, с. 117]. «Правове виховання – це діяльність, спрямована на підвищення рівня правосвідомості і правової культури за допомогою правових засобів впливу», – вважає О. Масюкевич [11, с. 266].

М. Штангрет переконаний, що правове виховання – це процес, який у різні періоди історії має свою специфіку, оскільки пов'язаний із культурною суспільною, як матеріальною, так і духовною. Воно зорієнтоване насамперед на оволодіння особистістю необхідним рівнем правових знань, навичок і вмінь, усвідомлення нею правової системи держави, формування стійких правових ідеалів, переконань, цінностей. Правове виховання є одним зі шляхів активної соціалізації особи, причому такої, що вимагає на сьогодні суспільство [12, с. 10]. До філософських словників це поняття до цього часу не включене.

На думку О. Скакун, правове виховання – це цілеспрямований постійний вплив на людину з метою формування в неї правової культури й активної правомірної поведінки. Основна мета правового виховання – дати людині необхідні в житті юридичні знання та навчити її поважати закони й підзаконні акти, дотримуватися їх, тобто сформувати достатньо високий рівень правової культури, здатний значно зменшити кількість правопорушень. Кожна людина, знаючи свої права й обов'язки, може грамотно захищати себе від незаконних дій з боку юридичних органів, що застосовують право [7, с. 479–480].

Інше тлумачення поняття правового виховання дають автори підручника з теорії держави та права В. Суботін, О. Філонов, Л. Князькова, І. Тодоров: «Правове виховання – це цілеспрямована, послідовна, систематична діяльність держави та її органів, а також громадських об'єднань та організацій із формування певної системи правових знань, умінь і навичок, правового мислення, правових почуттів: почуття права, законності, почуття поваги до права й закону, почуття поваги до соціальних цінностей, які регулюються й охороняються правом і законодавством» [13, с. 249].

Проаналізовані думки вчених стосовно правового виховання дали нам змогу ще раз підтвердити те, що це дійсно комплексне поняття. Унаслідок складності цього поняття, а також застосування різних підходів до його осмислення, воно не може бути визначене однозначно, залежить від того, у яку систему понять його вписують (функції держави, діяльність суб'єктів правової політики держави тощо).

Висновки. Незважаючи на багатоманітність наявних підходів до визначення поняття правового виховання, узагальнюючи думки вчених, можемо виділити сутність цього поняття, яка є єдиною для всіх. Отже, під правовим вихованням пропонується розуміти цілеспрямований вплив на свідомість особистості, соціальних груп і всього суспільства з метою перетворення правових ідей і вимог в особисті переконання і правомірну поведінку громадян, формування їхньої правової культури.

Аналіз підходів до визначення сутності правового виховання надає можливість зробити висновок про те, що вона полягає передусім у тому, щоб шляхом залучення більшої

кількості осіб до державно-правової сфери життя суспільства збільшити рівень обізнаності в праві та законодавстві особи.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ященко А.С. Синтетическая теория права в юридических науках / А.С. Ященко // Журнал Министерства юстиции. – 1912. – № 1. – С. 128–142.
2. Рябко И.Ф. Правосознание и правовое воспитание масс в советском обществе / И.Ф. Рябко. – Ростов н/Д, 1969. – 191 с.
3. Правосознание и правовое воспитание трудящихся в развитии социалистическом обществе. – М., 1975. – С. 81.
4. Бойков А.Д. Методологические и методические вопросы пропаганды права / А.Д. Бойков // Вопросы теории и практики правового воспитания. – М., 1976. – С. 23–39.
5. Бабкин В.Д. Правовое воспитание студентов / В.Д. Бабкин. – К. : Вища школа, 1983. – 53 с.
6. Легуша С.М. Сутність, функції і механізм правового виховання курсантів вищих навчальних закладів МВС України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / С.М. Легуша. – К., 2002. – 15 с.
7. Скакун О.Ф. Теорія держави і права : [підручник] / О.Ф. Скакун. – Х. : Консум, 2001. – 656 с.
8. Теория государства и права : [курс лекций] / под ред. Н. Магузова, А. Малько. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Юрист, 2001. – 776 с.
9. Костюк В.О. Теория права : [навч. посіб. для юрид. фак. вузів] / В.О. Костюк. – К. : Вентурі, 1996. – 208 с.
10. Альхименко В.В. Правовое воспитание молодого поколения / В.В. Альхименко, А.Б. Козловский. – М. : Московский рабочий, 1985. – 95 с.
11. Масюкевич О.П. Теория государства и права / О.П. Масюкевич. – М. : Издательско-торговая корпорация «Дашков и К», 2003. – 320 с.
12. Штангерт М.Й. Філософські проблеми правового виховання молоді на прикладі освіти МВС України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.12 «Філософія права» / М.Й. Штангерт. – Львів, 2007. – 18 с.
13. Теория держави і права : [підручник] / за ред. В. Суботіна, О. Філонова, Л. Князькової, І. Тодорова. – Донецьк : Знання, 2005. – 260 с.